

УДК 159.9

Кукоба Н.С., курсант соціально-психологічного факультету НУЦЗУ

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано сучасні підходи до формування готовності до професійної діяльності майбутніх психологів. Визначено основні психологічні умови (творче моделювання, експериментування, вільний обмін думками, експертна оцінка), напрямки та етапи формування особистісної готовності до професійної діяльності на базі яких розроблено та впроваджено навчальну програму.

Ключові слова: психолог-тренер, особистісна готовність до професійної діяльності, спрямованість на навчання, компетентність, професійна ідентичність.

В статье проанализированы современные подходы к формированию готовности к профессиональной деятельности будущих психологов. Определены основные психологические условия (творческое моделирование, экспериментирование, свободный обмен мнениями, экспертная оценка), направления и этапы формирования личностной готовности к профессиональной деятельности на базе которых разработана и внедрена учебная программа.

Ключевые слова: психолог-тренер, личностная готовность к профессиональной деятельности, направленность на обучение, компетентность, профессиональная идентичность.

Постановка проблеми. У вітчизняних вишах відсутній єдиний підхід до підготовки майбутніх психологів, які б володіли не тільки загальними знаннями та поверховими вміннями, а й усіма необхідними у діяльності компетентностями та високим рівнем сформованості особистісної готовності до професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особистісну готовність до діяльності прийнято розглядати як властивість особистості, що включає в себе усвідомлення професіоналом особистісного та суспільного значення діяльності, позитивне ставлення до неї та здатність до її виконання, що знаходить своє відображення у володінні людиною необхідними професійними компетентностями [3]. У вітчизняній та зарубіжній літературі на даний момент існує велика кількість досліджень присвячених проблемі готовності до діяльності. Зокрема вивчаються: змістовні характеристики поняття «готовність до праці» (Г.О. Асмолов, С.Д. Максименко, К.К. Платонов); окремі структурні компоненти готовності до діяльності (Є.О. Клімов, Н.Ф. Кузьміна, А.К. Маркова); рівні сформованості готовності до діяльності (А.Д. Ганюшкін, М.І. Дяченко, Л.В. Кондрашова, Л.Е. Орбан); критерії готовності до праці (Е.М. Іванова, Є.С. Чугунова). В останні роки з'являється все більше досліджень присвячених вивченню готовності до праці спеціалістів окремих напрямків:

педагогів (Н.П. Волкова, Л.В. Кондрашова, С.А. Литвиненко), військових (М.І. Д'яченко, О.М. Керницький, А. Столяренко), інженерів (Н.В. Кузьменко), управлінців (М.І. Д'яченко, Л.О. Кандилович, Л.М. Карамушка), психологів (І.А. Ендеберк, Н.М. Петрученко, Л.З. Сердюк).

В останні роки надзвичайної популярності набули психологічні та соціально-психологічні тренінги, які є навчальною технологією, орієнтованою на використання активних методів групової роботи [1]. Тренінги дозволяють вирішувати завдання, що пов'язані з розвитком навичок спілкування, керування власними емоційними станами, самопізнанням, самосприйняттям тощо. Соціально-психологічний тренінг став важливим інструментом підготовки до професійного спілкування тих працівників, ефективність діяльності яких пов'язана з комунікативними навичками [6]. Отже, психологічний тренінг у сучасному суспільстві є інструментом психокорекції, розвитку та навчання особистості в різних сферах життя – від суто особистого до професійного та публічного. А психолог-тренер – це практичний психолог, що спеціалізується на психологічному навчанні і розвитку особистості, що володіє одночасно і академічною психологічною освітою, і специфічними знаннями, навичками та компетентностями, які забезпечують його здатність до розробки, підготовки та якісного проведення тренінгу [2].

Саме тому ми вважаємо актуальним дослідження процесів становлення особистісної готовності студентів-психологів, що обирають спеціалізацію тренера.

Виклад основного матеріалу. В останні роки більшість вітчизняних вишів вводять у свої навчальні програми окремі спеціалізовані курси, присвячені особливостям проведення психологічного, особистісного, соціально-психологічного, корекційного тренінгу тощо. Нажаль цим курсам, як правило, виділяється невелика кількість часу. Крім того, вони слабо інтегровані в загальну програму і спрямовані, насамперед, на формування навичок та вмінь в спілкуванні, чи в іншій змістовній області програми тренінгу. Тож можемо констатувати, що існують виражені методичні та організаційні труднощі фахової підготовки психолога-тренера. У такій ситуації важко говорити про формування всебічно розвиненого спеціаліста у сфері тренінгу та його особистісної готовності до професійного заняття соціально-психологічним тренінгом.

Програма формування особистісної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів-тренерів має ґрунтуватися на трьох основних компонентах: чіткому розумінні професійних вимог до психолога-тренера, психологічному портреті спеціаліста в цій сфері та уточнених принципах формування особистісної готовності до діяльності психолога-тренера. Якщо психологічний портрет психолога-тренера був описаний нами у попередньому параграфі, то вимоги до діяльності й принципи формування готовності ще потребують уточнення й деталіза-

ції. Саме тому ми вважаємо за необхідне проаналізувати підходи до підготовки професійних психологів тренерів, що існують в практичній та теоретичній площині на сьогоднішній день.

Згідно системи активного соціально-психологічного навчання базовим елементом підготовки практичного психолога має виступати психокорекція, яка має відбуватися не в формі індивідуальної, а в формі групової роботи. Пріоритетність саме групової роботи обумовлюється соціальними джерелами формування навичок спілкування особистості. Оскільки комунікативні особливості особистості формувалися в процесі спілкування, то і піддаватися корекції вони мають саме в процесі спілкування, в груповій роботі. Крім того саме в груповій роботі майбутній практичний психолог може цілісно та всебічно вивчати психіку в її реальних стосунках та проявах.

Перша мета орієнтована на формування у майбутнього спеціаліста індивідуально-психологічних якостей та ієрархії цінностей, що забезпечать ефективність професійної діяльності. Зокрема, необхідно зосередитися на формуванні у майбутнього тренера спрямованості на надання допомоги людям, відчуття групи та процесів групової взаємодії, здатності до раціонального осмислення буття.

Друга мета орієнтована на засвоєння майбутніми тренерами поведінкового репертуару та методичного інструментарію, необхідного тренеру для ефективної взаємодії з групою. І.В. Вачков наполягає, що головним вмінням професійного тренера є здатність балансувати між просуванням до досягнення мети тренінгу та безпосередньою груповою динамікою. На поведінковому рівні тренер має вміти поєднувати емоційність та раціональність, співчуття та осмислення групових та особистісних феноменів.

Згідно даних вступних кампаній останніх років професія психолога є однією з найпопулярніших серед абітурієнтів. Велика кількість навчальних закладів, що пропонують психологічну освіту, розмаїття професійно та кар'єрно орієнтованих курсів, стрімкий розвиток онлайн освіти, все це призводить до перенасичення ринку праці професійними психологами. У такій ситуації на перший план виходять не документальні свідчення професіоналізму (дипломи, сертифікати, довідки), а ті особистісні характеристики фахівця, що зможуть забезпечити його професійну ефективність.

Знання в сфері психологічного тренінгу є однією з обов'язкових кваліфікаційних характеристик для психологів та практичних психологів. Професійний психолог-тренер має володіти спеціальними вміннями в таких сферах, як побудова тренінгових програм, проведення ігрових та навчальних вправ з групою, аналіз групових явищ та процесів. Не дивлячись на те, що навички психологів-тренерів є високо затребуваними у різних сферах діяльності, підготовка професійних психологів-тренерів

у вищих навчальних закладах якщо і здійснюється, то в досить непослідовній та фрагментарній формі. В таких умовах, студенти, зацікавлені у розвитку тренерських навичок, вимушені шукати певні курси поза стінами вишу. В той же час більшість існуючих програм підготовки професійних тренерів і в вищих навчальних закладах, і поза ними спрямовані на формування у майбутніх фахівців лише базових знань, вмінь і навичок, на шкоду розвитку особистісної готовності до діяльності.

Особистісна готовність до професійної діяльності у майбутніх психологів-тренерів представляє собою складне утворення, що включає в себе і глибоке розуміння особливостей професійної діяльності, і високий рівень розвитку професійно значущих якостей, і стійкий рівень ідентифікації з психологом-тренером та є необхідним складником загальної професійної готовності. Формування особистісної готовності не може здійснюватися стихійно і потребує спеціально розробленої програми з застосуванням практичних вправ, націлених на вдосконалення усіх компонентів психологічної готовності фахівця.

Будь-яка навчально-практична програма, спрямована на формування окремих компетенцій, знань, навичок, чи цілих комплексів умінь потребує детального обґрунтування та перевірки через педагогічний експеримент з залученням контрольної групи. Саме тому нами був розроблений детальний план формувального експерименту, що традиційно містить три дослідницькі етапи: констатуючий, формуючий та контрольний, яким передувало розвідувальне дослідження.

Дослідження проводилося на базі кафедр «Загальної психології» та «Прикладної психології» Національного університету цивільного захисту України серед студентів та курсантів 2-4 курсів соціально-психологічного факультету.

Аналіз даних дослідження вказує на існування необхідності у розробці та впровадженні програми формування особистісної готовності майбутніх спеціалістів до діяльності психолога-тренера. Ця необхідність обумовлюється такими факторами:

- близько 30% майбутніх психологів ідентифікують себе з професійним психологом-тренером на високому рівні, а ще близько 32% на середньому;
- незалежно від рівня ідентифікації з психологом-тренером майбутні спеціалісти володіють поверховими знаннями про особливості діяльності професійного психолога-тренера;
- більшість професійно значущих якостей майбутніх спеціалістів розвинені на середньому рівні, чого недостатньо для здійснення ефективної діяльності тренера;
- абсолютна більшість майбутніх спеціалістів доволі слабо мотивована на саморозвиток та додаткове навчання з метою повноцінного оволодіння тонкощами майбутньої професії.

Перераховані фактори, структура особистісної готовності та теоретичні основи підготовки професійних психологів-тренерів обумовили психологічні умови формування особистісної готовності спеціалістів в сфері тренінгу, що приведені нижче.

Для дослідження рівня розвитку основних компонентів особистісної готовності до діяльності психологів-тренерів було підбрано ряд психодіагностичних методик, які дозволили всебічно вивчити особливості розвитку всіх показників операційно-професійного, особистісного та емоційно-ідентифікаційного компонентів особистісної готовності до професійної діяльності. Було виявлено, що більшість професійно значущих якостей майбутніх спеціалістів розвинені на середньому рівні, чого недостатньо для здійснення ефективної діяльності тренера. Крім того, абсолютна більшість майбутніх спеціалістів доволі слабо мотивована на саморозвиток та додаткове навчання з метою повноцінного оволодіння тонкощами майбутньої професії.

На основі фундаментальних підходів вітчизняних та зарубіжних вчених щодо визначення сутності і змісту особистісної готовності до діяльності, наукових уявлень про специфіку психологічного та соціально-психологічного тренінгу як методу активного навчання, принципів професійної підготовки психологів-тренерів з застосуванням технологій активного навчання нами було розроблено навчально-практичну програму підготовки професійних психологів-тренерів, що була спрямована на підвищення рівня особистісної готовності до діяльності спеціалістів у цій сфері. Програма реалізовувала чотири основні психологічні умови: творче моделювання, експериментування, вільний обмін думками та експертну оцінку.

1. *Творче моделювання.* Процес моделювання представляє собою вивчення об'єктів, явищ та процесів на основі дослідження їх моделей. Найбільш ефективним є моделювання, що ґрунтується на розв'язанні конкретних практичних завдань. Саме в ході такого моделювання суб'єкту необхідно застосувати не тільки стандартні операції мислення, а й весь свій творчий потенціал. Розв'язання практично орієнтованого та професійно важливого завдання вимагає від людини використання нестандартних прийомів, пошуку та застосування нових методів та способів дії.

У нашому випадку творче моделювання використовувалося з метою вироблення та закріплення професійно важливих навичок та засвоєння необхідних в професійній діяльності психолога-тренера умінь, технологій та технік.

Ця психологічна умова реалізовувалася через введення досліджуваних експериментальної групи в умови реальної діяльності психолога-тренера з постановкою перед ними реальних професійних завдань,

розв'язання яких потребувало інтенсивного інтелектуального пошуку та творчого моделювання.

2. *Експериментування.* Пошукова діяльність з метою вибору найбільш вдалого альтернативного рішення для вирішення практичного завдання являє собою важливий інструмент розширення життєвого та професійного простору. Стимулювання студентів до експериментування представляє собою один з методів особистісно-орієнтованого навчання, що сприяє виробленню самостійних дослідницьких вмінь. Саме в ході вільного експериментування відбувається формування самостійності і відповідальності студентів в ситуаціях вирішення професійних завдань.

Навчально-практична програма розвитку особистісної готовності до професійної діяльності ставить перед майбутніми спеціалістами такі завдання, які мають більш ніж один спосіб вирішення, що провокує учасників до вільного експериментування, синтезування нових знань, розвитку творчої активності, навичок стратегічного планування, ефективної взаємодії з іншими учасниками.

3. *Вільний обмін думками.* Важливою стороною діяльності тренера є взаємодія з учасниками тренінгу, в рамках якої реалізуються основні внутрішньогрупові ефекти та розкривається групова динаміка. Саме через це важливою умовою готовності фахівця до діяльності тренера виступає наявність практичного досвіду вирішення різноманітних завдань в рамках групової взаємодії, що включає в себе відкритість і відвертість с членами групи, що проявляється зокрема у вільному обміні думками.

Вміння без страху та сумнівів у власних ідеях висловлювати свою точку зору та одночасно чути й приймати ідеї та думки інших є важливою умовою реалізації лідерського потенціалу особистості в групі, що просто необхідно в тренерській діяльності. Тренер має не тільки досконало володіти навичками ведення та підтримки конструктивної дискусії, але й мати можливість навчити цьому інших. Саме через це вільний обмін думками був обраний нами в якості однієї з базових психологічних умов, що сприяють реалізації програми формування особистісної готовності до професійної діяльності майбутніх тренерів.

Також, варто зазначити, що саме вільний обмін думками багато в чому підтримує реалізацію двох попередніх умов (творчого моделювання та експериментування), привносячи в процес вирішення професійних завдань різноманітні та оригінальні ідеї усіх учасників.

4. *Експертна оцінка.* Елементи професійної компетентності можуть бути оцінені лише через експертну оцінку, що має надаватися майбутнім спеціалістам професіоналами у певній сфері діяльності. Та варто відмітити, що експертна оцінка має не тільки оцінюючу, але й формуючу функцію.

У ході експертного оцінювання учасники програми отримують зворотній зв'язок про якість та специфіку своєї діяльності, про власні помилки та шляхи, які б допомогли їх уникнути. Прямий та позитивний зворотний зв'язок від експерта, що характеризується відвертою і однозначною формою повідомлення дає можливість учасникам програми усвідомити не тільки свої слабкі сторони, а й ті сильні особистісні риси, які можуть їх компенсувати.

Крім того, в ході отримання експертної оцінки учасники знайомляться з критеріями, показниками та стандартами оцінки професійної діяльності, що сприяє поглибленню їхніх знань про специфіку обраного професійного напрямку. Це сприяє формуванню чіткого образу представника професії на базі якого спеціаліст зможе у майбутньому здійснювати процедури самообстеження та самооцінки з метою виявлення власної відповідності вимогам професії.

Розроблена нами навчально-практична програма формування особистісної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів-тренерів містить 8 основних блоків, які включають у себе міні-лекції, навчальні кейси, ділові та рольові ігри, домашні завдання та обов'язкові форуми обміну думок. В рамках програми перед учасниками ставиться основне завдання – створення професійного психологічного тренінгу.

Програма впроваджувалася в експериментальній групі протягом навчального семестру. Представники контрольної групи під час навчального семестру засвоювали курс «Основи соціально-психологічного тренінгу» завдяки теоретичним лекціям та семінарам з обговоренням нової інформації і не виконували практичного завдання.

Після впровадження програми учасники експериментальної та контрольної групи прийняли участь у контрольному етапі тестування для перевірки ефективності навчально-практичної програми. В експериментальній групі були виявлені достовірні позитивні зсуви по всіх показниках компонентів особистісної готовності до діяльності. У контрольній групі позитивні достовірні зсуви були виявлені лише за деякими показниками операційно-професійного та особистісного компонентів готовності, які свідчать лише про поглиблення тих рис і знань, що були розвинені у майбутніх спеціалістів на досить високому рівні й до ознайомлення з особливостями підготовки та проведення психологічного тренінгу. Також не було виявлено зростання жодного з показників емоційно-ідентифікаційного компонентів особистісної готовності. Отримані результати засвідчили ефективність навчально-практичної програми у формуванні стійкого позитивного відношення до професії, активної позиції в оволодінні професійно значущими вміннями та навичками, професійно важливих особистісних рис і дозволили довести основну гіпотезу дослідження.

Висновки. В ході аналізу даних дослідження нами було доведено, що оптимальний шлях формування особистісної готовності до професій-

ної діяльності при впровадженні в загальний навчальний процес практичної програми забезпечується виконанням таких психологічних умов як творче моделювання, експериментування, вільний обмін думками, експертна оцінка; застосуванням методів та технік активного навчання, що забезпечують глибоке включення учасників у навчальний процес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга / Вачков И. В. – М. : «Ось-89», 1999. – 137 с.

2. Книш А.Є. Формування особистісної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів-тренерів в процесі навчання у вищому навчальному закладі наукова стаття / А.Є. Книш, Г.В. Попова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Психологія. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014 – Вип. 55 – С. 101-104.

3. Лефтеров В. О. Психологічні тренінгові технології в органах внутрішніх справ : [монографія : в 2-х т] / В. О. Лефтеров. – Донецьк : ДЮІ, 2008. – Т. I. : Методологія психотренінгу та його використання у професійно-психологічному розвитку персоналу, задіяного в екстремальних видах діяльності / В. О. Лефтеров. – 2008. – 242 с.

4. Макшанов С. И. Психология тренинга / Макшанов С. И. – СПб. : Речь, 2010. – 256 с.

5. Овсяннікова Я. О. Соціально-психологічний тренінг як засіб відновлення психологічної стійкості рятувальників ДСНС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / Я. О. Овсяннікова. – Х., 2010. – 19 с.

6. Приходько В. В. Соціально-психологічний тренінг як засіб формування комунікативної компетенції / В. В. Приходько // Вісник Львів. ун-ту. – 2005. – Вип. 19. – Ч.1. – С. 182–188.

УДК 159.9

Кучеренко Н.С., аспірант кафедри практичної психології Української інженерно-педагогічної академії

НЕРВОВО-ПСИХІЧНА СТІЙКІСТЬ ЯК ОДИН З ФАКТОРІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК УКРАЇНИ

У статті наведено аналіз проблеми вивчення нервово-психічної стійкості спеціалістів які виконують професійну діяльність в особливих умовах, розглянуті її основні методологічні положення, шляхи збереження або підвищення нервово-психічної стійкості фахівців.